

յաջողում և դրա փոխարեն նորա ստացան ահաւելի և վառ երեւակայութիւնս որ իրենց մտքերին իրականութեան ձեւ էր տալիս և ահա այսպէս երեւան եկան բազմաթիւ վեպեր և նորավեպեր, որոնց մէջ ճշնաւորների արկածներն էին պատմուած և որոնք ժամանակակիցներից մեծ սիրով ընդունուեցին: Այսպէս ծագեց զրականութեան մի նոր և տարօրինակ ճիւղ, վանական գեղեցիկ զրականութիւն (Mönchsbellettristik), որ դարեր շարունակ կրթական նշանակութիւն է ունեցել: Բայց որն է համապատասխանում այս 2 տիպարներից իսկական վանականի իդէալին, բնութեան և Աստուծոյ ուրախ զաւակը, թէ հերոս ճշնաւորը: Ի հարկէ վերջինը, որովհետեւ ժամանակի հայեացքի համաձայն բարձրագոյն իդէալը կարող էր միմիայն աշխարհից դուրս իրագործուել, նա հենց ճշնաւորական կեանքի մէջն էր թաղնուած: Ճշնութիւնը միաժամանակ և՛ միջոց էր նպատակի և՛ ինքնատիպեան նպատակ, որովհետեւ նա կարող էր միմիայն Աստուծոյ հայեցման առաջնորդել: Քաղաքակրթական, բնագիտական, պատմական և այլ ամեն տեսակի բարոյական գործունէութիւն անկատար էր և խանգարում էր միայն վերոյիշեալ նպատակի իրագործումը: Մարդս միմիայն ինքն իրենով պիտի զբաղուէր և ոչ թէ հասարակական-բարոյական կեանքով: Աւերանով մենք որոշեցինք վանականութեան իսկական գաղտնիքը, և նոյն ժամանակ յունական քաղաքակրթութեան քրիստոնէութեան մասին ունեցած հայեացքը: Աշխարհականացած եկեղեցին ևս ձգտում էր իւր համար մի իդէալ գծել, որովհետեւ հին բարոյական կարգերը, այլ ևս ժամանակի պահանջներին չէին բաւականացնում և նա ևս կարծում էր, որ այդ իդէալը ծայրայեղ ձգնութեան մէջն է: Այսպէս է մինչև օրս յունական եկեղեցու իդէալը. նա զգում է, որ հասարակական կեանքի բարոյականը շատ ստոր աստիճանի վրայ է, ձգտում է նրան բարձրացնել, բայց ձգտում է զեպի անհասանելին և դատարկը: Այսպիսով մենք ունինք յունական եկեղեցու հետեւալ պատկերը մեր առաջ, աշխարհականացած եկեղեցին տէրութեան ազդեցութեան տակ է, ժողովրդականութեան հետ այնպէսները միացած,

որ նա միմիայն արարողութիւններով է ազատ և չի հետեւում ոչ մի սեփական ինքնուրոյն նպատակի, և իւր անգամների բարոյական կեանքի վրայ շատ չնչին ազդեցութիւն ունի: Վանականութիւնը չունի պատմական նպատակներ և այդ պատճառով ևս չունի պատմական զարգացում:

Ժամանակի ընթացքում վանականութիւնը մտեցաւ աշխարհականացած եկեղեցուն 5—7 դար տեղի ունեցած արևելքական ժողովները նորա ազդեցութեան տակ են եղել, և նրանց մէջ կալմուած դաւանարանութեան վանական երեւակայութիւնը ահադին ազդեցութիւն է ունեցել: Նա յաղթել է ամեն տեղ և նոյն իսկ բարեփոխութեան այնքան նախանձանդիւր կայսրների բոլոր ծրագիրները խանգարել: Բայց հենց այն պատճառով, որ վանական իդէալը 8-րդ և 9-րդ դարում վերջնականապէս յաղթանակեց և այնուհետեւ ինքն իրեն թողնուեց, վանականութիւնը և եկեղեցին այսօր կատարելապէս տէրութեան իշխանութեան ներքոյ են:

Փոխադ. Յ. Թօփմեան.

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԴԱՐԱՅԱԳԻ ԲԱՐԲԱԹԻ.

(Շարունակութիւն ևս վերջ*)

Ն.

1. Ամէն գիւրգով ալ անփոփոխ կը մնայ սովորաբար. Օր. նոնը՝ նուռն. նախր՝ հմ. նըվրկն-սկյոյ՝ նաւաւաւեք. փոխեն՝ փոխենդ. ճնիս՝ ունիմ. անկոր՝ տանար. վնցցուն՝ վաթսուն ևւն:

2. Առանձին փոփոխութիւն են կրած դրաբարի և յօդով վերջացող բառերը. փոփոխութիւն՝ որ ուրիշ բարբառներու մէջ դժուար է պատահել:

Այս կարգի բառերը՝ ինչպէս յայտնի է, ուրիշ բարբառներու մէջ երկու տեսակ փոփոխութիւն կը կրեն. այն է 1. կամ բոլորովին կը

Տննութիւնն և ձայնը, ինչպէս է գրական լեզուն մէջ. օր. ձուկ—ձուկն. հարս—հարսն. խորհ—խորհն. և կամ 2. և ձայնին տեղը կը դրուի. օր. քասր—քասն. եօրը—եօրն. ինը—ինն և չնայ.

Ղարաբաղի բարբառը երեք տեսակ փոփոխութեան կ'ենթարկէ այս բառերը.

ա. Սովորաբար և ձայնը կը պահէ, ասոր վրայ աւելցնելով նաև ը ձայնաւորը. օրինակ՝ յիգնը՝ եզն. ծիւղնը՝ ծուղն. կնիկնը՝ կամն. ճոնը՝ ճուռն. նոնը՝ նուռն. կնքնը՝ կաթն. պիւնը՝ բեռն. կիսկնը՝ կտաւն. ծրարկնը՝ ծմեռն. սիսկնը՝ սիստն. հարրնը կամ հարհնը՝ հարսն. մանը՝ մատն. կոտնը՝ գառն. անընը՝ սառն. մեկնը՝ մուկն. խորիւնը՝ երգումն. խանը՝ խառն. խօրնը՝ խուրճն. վրկնը՝ ոտն և չնայ.

բ. Քիչ անգամ միայն և ձայնը ջնջելով՝ կը փոխանակէ միայն ը ձայնաւորով. այսպէս են՝ ծիւղը՝ եօթն. քասր՝ տասն. ինքը՝ ինքն. այսպէս նաև Թղ. անառը՝ ամառն (Ղ.բ. և Գ. անրեռն). Թղ. սիւրմը. Գ. սկրմը (Ղ.բ. սկրմ)՝ սերմն.

գ. Մէկ քանի բառեր ալ և յօգը կը կորսնցնեն բոլորովին՝ առանց փոխանակութեան. եղած օրինակներն են. անսղ՝ ասեղն. կո՛ծակ՝ կայծակն. սկր (Թղ. սիւրմը. Գ. սկրմը)՝ սերմն. անսղը՝ արմուկն.

Դիտ. — Այս ձևերէն առաջինին կը պատկանին նմանապէս -նկն կամ -նգն վերջաւորող բառերը՝ որոնց վրայ խօսած ենք արդէն էջ 110:

Ղ.բ. ինքն ինն բառը՝ կրնայ երկու ձևով մեկնուիլ, կամ վերի առաջին կանոնին համեմատ և յանգին տեղ -նը դրուած, և կամ երկրորդ կանոնին համեմատ վերջաւորու և փոխանակուած ը-ով և առաջին և ձայնը կրկնուած: Աւելի հաւանական է այս երկրորդ մեկնութիւնը, որովհետեւ նոյն երկուքը տեղի է ունեցած նաև ծիւղը և մանաւանդ քասր թուականներուն վրայ: Թուականներու մէջ բաղաձայնի կրկնութեան համար հմտ. նաև Գ. բրկստուն, Ղ.բ. բրոստուն, իցցուն, վնցցուն, Գ. օխսանստուն և չնայ:

Հայ. լիւթ, ճիւղ, ծկոյթ, աղօն, հինգ, տէր, բռննչ, բառերը իբր *լիւթն, *ճիւղն, *ծկոյթն, և չնայ. ընդունուելով Ղարաբաղի բարբառին մէջ դարձած եղած են իւկմը, ճիւղը, կծկնը կամ ծկնը, անդմը, պոկնը, Գ. հիւզը, Թղ. անր:

3. Բաղմաթիւ բառերու մէջ և իբր թարմատար աւելցուած է, բայց մանաւանդ չի և գ, ֆ ձայններէն առաջ՝ ինչ որ ալ ըլլայ ասոնց ծագումը:

Ահաւասիկ այդ բառերուն ցուցակը.

չի. — հմմտի՝ ամառել. կամուճ՝ կամուրջ. կանանի՝ կանաչ. պոսնի՝ բառաչել. լամի՝ չամիչ. անանի՝ ճանաչել.

գ, ֆ. — ճղմոյթի՝ կամ ճղմոյթի՝ ճիւղ - աղբ. հայանի, հիւանի՝ այդչափ, այնչափ. ըստստեմի՝ արտասուք. ֆռնոմի՝ քրտնք. անտնգ՝ արմուկ:

— անմուղ՝ ածուխ. բրիլյանի՝ արեգակ. խլիւղոր՝ աւելորդ. խմմոմի՝ համ խանձրահամ:

4. և ձայնի տեղափոխութիւն է կատարուած յաջորդ ձևերուն մէջ. անգում կամ անցոյ՝ ականջ. քոտուն՝ թոնիր. հեռակ՝ երանի. զիմու՝ (տեղափոխութեանէն ետք մ-ի դարձած)՝ զոքանչ: Աւելցնենք նաև պոկնը՝ բռննչ որու վրայ տեսքիչ մը վերը:

5. և ձայնը մ-ի են վերածած անում՝ անուն. հմպկն՝ այնպէս. բրմոյդի՝ թիթեռնիկ. զիմու՝ զոքանչ:

6. և = լ ունին բլբլանտակ՝ նապաստակ. յրդիլ (Գորիս յիւան)՝ եղան ձևերը:

Ը.

1. Առհասարակ անփոփոխ մնացած է. օր. շիւթի՝ շերեփ. շօ՝ շուք. հոլանի. շոն՝ շուն. փօ՝ փուշ. կո՛ջ՝ կուշա և չնայ:

2. Ժոժ՝ շարժ բառին մէջ ժ-ի է վերածուած յաջորդ ժ-ին ազդեցութեամբ:

3. իշ խումբին կրած փոփոխութեան մասին տես իս հատուածին մէջ:

2.

1. Սովորական վիճակը անփոփոխ մնալն է. օր. լնմի՝ չամիչ. լիւթի՝ շարշարել. կանանի՝ կանաչ և չնայ:

2. Հայերէնի իս և իս խումբերը Ղարաբաղի բարբառով վերածուած են հաւասարապէս իս, փնիսի՝ փախչել, վրկիսար՝ ոչխար բառերուն մէջ. բայց ասոնցմէ գուրս իս կամ իս խումբը պարունակող ուրիշ բառ չկայ:

3. 2 ձայնը բաղաձայնէ անմիջապէս առաջ գտնուելով կը վերածուի չ-ի. եղած օրինակներն են՝ անի՝ աշք. ինչպէս և ասիէ բարդութենքը բշկրկարի՝ աշքակապուկ խաղը. բշկմակ՝ աշքածակ, ծակաշք՝ ազահ և մինչև իսկ յիշի՝ աշել, աշել, ուր չ ձայնաւորի քով ինկած է. նոյնպէս և բոլիկ՝ պտուղի անունը՝ որ Ղարաբաղի բարբառով *բոլիկն ձևը ստանալէ յետոյ՝ իբր բաղաձայնի քով վերածուած է պոկնը: Եւ յաջորդական բաղաձայնով ուրիշ չ-ի օրինակ չկայ:

Պ.

1. Սովորաբար անփոփոխ կը մնայ. օր. հպարտա՝ պարապ. պօսի՝ պտուկ. պնարի՝ պապ. քեպի՝ բորիկ և չնայ:

2. Ս ձայնէն անմիջապէս առաջ վերածուած

է փ-ի. այսպէս են փայտերէ՝ ապագարել. փայտ-
րանք՝ ապագարանք. փայտ՝ պտակ: փս խումբը
պարունակող ուրիշ օրինակ չկայ:

Պ վերածուած է փ-ի նաև ճշակ՝ վերայ բա-
ռին մէջ:

3. Մ ձայնէն յետոյ վերածուած է ր-ի. ե-
ղած օրինակներն են՝ պրննմմիկ՝ պապանձուել, որ
յատուկ է Գորիսի բարբառին. բուն Ղարաբաղի
բարբառն ունի պպնմմիկ՝ առանց նորամուտ մ-ի
ուստի և պ անփոփոխ մնացած. ամբ՝ ամպ (հին
հայերէն ևս ամպ կամ ամբ հաւատարապէս գոր-
ծածական են): Ռնգականի յաջորդ պ ունի նաև
կմպկս, բայց այս փոփոխութիւնը տեղի չէ ունե-
ցած: Մպ խումբն ունեցող ուրիշ օրինակ չկայ:

4. Բ-ի են վերածուած նաև մի քանի կրօ-
նական և ուսումնական բառերու մէջ գտնուած
պ-երը. այսպէս՝ յերիսկօթոս՝ եպիսկոպոս. բրբշխ-
րեկ՝ ապաշխարել. վրբարեկ՝ վարդապետ. վրմարեկ՝
վարժապետ:

Ասոնց վրայ աւելցնենք նաև գիրքո՝ գուշ-
պայ, բրբնասրակ՝ նապաստակ, բեղրմա՝ պտի,
պէտք է որ, բրդի կամ դրքի՝ գէպ ի բառերը
որոնց մէջ նոյնպէս պ վերածուած է ր-ի:

5. Պ փոխուած է վ-ի լիկ՝ կմեպ միակ օ-
րինակն մէջ:

Զ.

Բառին սկիզբը՝

1. Առանց բացառութեան կրկնութիւնն ա-ի.
օր. ձկնաց՝ ջրաղաց. ձօրե՝ ջորի. ձիւր՝ ջուր և ին:

Բառի մէջ և վերջը՝

2. Սոփորաբար կը վերածուի լ-ի. եղած օրի-
նակներն են՝ ալ՝ աջ. մալ՝ մէջ. սոալ՝ առաջ, ա-
ռաջի. սոալ՝ առէջք. բոսիլմ՝ առաջին. վիլի՝
օջիւ. հմիլ՝ հաջել:

3. Նոյնը մասնաւորապէս բ ձայնէն ետք.
եղած օրինակներն են՝ առլ՝ արջ. վրլմնր կամ
մրլմնր՝ մըջու. վերլ՝ վերջ. բրլիլ՝ թըջել. բացա-
ռաբար «բաղարջ» վերածուած է պեղարձ ձևին:

4. Ն ձայնէն յետոյ անփոփոխ մնացած է.
օրինակներն են՝ ճնջիլ՝ ննջել. ճնրիմբ՝ նարնջ. ճն-
հանջ՝ հմ. խոխնջալ՝ խրխնջել. բրբնջիլ՝ թրթնջուկ.
խննջա՝ հմ. փոնջ՝ փունջ. հերեկնջ՝ երննջ. պեկնար՝
բանջար:

Դիտ. — «Պամուրջ» բառը թէև ր-ի յաջորդ
ը ունի, բայց ր-ի տեղափոխութեամբ և և ռնգա-
կանին յաւելմամբ ստացած է կնրմուկն ձևը, հա-
մեմատ այս կանոնին:

«Ականջ» բառը ստացած է երկու ձև. այն
է անքուզ և անքուձ. առաջինը համեմատ է վերի
կանոնին. իսկ երկրորդը չէ:

Բացառութիւն են խնիլ՝ խնջել և օնձ՝
ունջ, մուր:

5. Բաղաձայնէ անմիջապէս առաջ գտնուած
ը ձայնը վերածուած է շ-ի, անշուշտ ձևէն անց-
նելէ յետոյ. հմմտ. 2. 3: Եղած օրինակներն
են մաշի՝ մէջք. լաշի՝ քաջք, ոգի, դև. առկէ
խշկուս՝ լուսնոտ, դիւահար, քաջք-ոտ:

6. Ղ խումբն ալ ինչ ձևէն անցնելէ ետք,
իւլ, յա խումբներուն պէս վերածուած է խմ. առոր
համար ունինք միակ ապահով օրինակ մը՝ անմիկ
կամ անմիկ՝ աղջնիկ:

7. Բառամէջի կամ բառավերջի չ-ի է
վերածուած ուրեմն անքուձ՝ ախանջ. անմիկյ՝ աղ-
ջնիկ, պեղարձ՝ բաղարջ. օնձ՝ ունջ ձևերուն մէջ:
Ասոնց վրայ աւելցնենք նաև աձողակ՝ յաջողակ:

Ռ.

1. Առհասարակ ո կը մնայ անփոփոխ. օր.
ծառ՝ հմ. ծոռ՝ ծուռ. ծմբեկնր՝ ծմբուն և ին:

2. Ռ վերածուած է ր-ի բրբմնիկ՝ թիթեռ.
նիկ և գրգնորա՝ ծառադարձար բառերուն մէջ:

3. Կրկնակի ոռ-ի է վերածուած բոսասուն՝
բառասուն, սնոռեկ՝ տառեկ բառերուն մէջ:

4. «Աւնել» բառը ո-ի ջնջմամբ վերածուած
է անկր:

Ս.

1. Ընդհանրապէս անփոփոխ կը մնայ, օր.
իրկս՝ երես. սիսեկնր՝ սիսեռն. սիսուր՝ սիսուր և ին:

2. Ս կրկնակի սս-ի է վերածուած «սասը»
տառն. բրեսուն՝ երեսուն. օխսնասուն՝ եօթանա-
սուն թուականներուն մէջ:

3. Թս խումբին և «յիսուն» բառին մասին
տես Թ. 5:

4. Ս վերածուած է շ-ի շիմ՝ սեամ, շիկօր
կամ շիկօր՝ սուրբ բառերուն մէջ, բայց այս եր-
կու ձևերն ալ միջին դարու մատենագրութեան
մէջ դործածուած են:

5. Ս ձայնը ր-ի վերածուած է հնրնր՝ հարն
բառին մէջ. այս բառը սակայն Թաղոտի բար-
բառին մէջ հնրնրն ձևն ունի. ուր ս=նյ:

6. Ս վերածուած է հ-ի անկի, անիլ՝ ասել
բառերուն մէջ:

Ղ.

1. Ղ անփոփոխ կը մնայ ընդհանրապէս.
օր. վեղ՝ վիղ. վնրալ՝ վարալ. կալ՝ կուլ և ին:

2. Նշակ՝ վիշապ բառին մէջ Ղ խումբը դար-
ձած է օ:

3. Վ. դարձած է յ-ի յրան՝ և վերայ, փյոյր
ի վեր բառերուն մէջ:

8.

1. Բառին սկզբը առանց բացառութեան
կը մնայ օ. օր. օտը՝ տէր. օրիկ՝ տերեւ. օտը՝
հմ. և ին:

Բառին մէջը կամ վերջը՝

2. Սոյնը բար նոյնպէս կը մնայ անփոփոխ.
օր. օնիսակ՝ հմ. օրօտը՝ օրոտալ. օրօտ՝ ցուրտ և ին:

3. Դ-ի է վերածուած և ռեզականէն յետոյ,
կը օնական, ուսումնական և մի քանի ալ ուրիշ
բառերու մէջ. եղած օրինակներն են՝ սանդը՝ սան-
տըր.— պահաւայ՝ պատարազ. դադանսան՝ դատաս-
տան. մզդիկ՝ մկրտել. սուրանա՝ սատանայ. վրան-
րեկ՝ վարդապետ.— վրժարեկ՝ վարժապետ.— ընշա-
դիկ՝ աշխատել. ախիպա՝ աղքատ. գիդալ՝ գիտել.
փոյ կամ փոյ՝ փայտ:

4. Թ-ի կը վերածուի փ. փ. իս ու ձայներուն
ըով. այսպէս՝ պարթ՝ պարաք. խորեկ՝ խորել.
կյօրքնուկ կամ կերքնուկ՝ գորտ. լոտրանա (բայց
Գորեխի բարբառով լոտրանա ունի օ՝ ունի վ-ով
բաժնուելուն պատճառաւ)՝ առաւօտ. օրոր՝ օ-
գուտ. փրեկ՝ փառել. քիփուռ՝ փետուր. անքիս՝ առ-
տըղ:

5. Չայնաւորէ մը անմիջապէս յետոյ գտնը-
ուած օ ձայնը՝ յաջորդական և՛ ռեզականի մը
ըով և-ի կը վերածուի. եղած օրինակներն են.
վրեկնը (Թ. վրեկն, Գ. վեկնը)՝ ոտն. մանկը՝ մատն.
մանանուց՝ մատնոց. մատնանոց. մաննոջ՝ մատնա-
շուրթն. մանկ՝ մտնել. մտանել. սակայն մոռանա՝
մատանի կամ կյօրքնուկ՝ գորտնուկ առանց այս
փոփոխութեան՝ թաղածայնի մը չյաջորդելուն
կամ և-էն հետո գտնուելուն պատճառաւ:

6. Տ ձայնը յ-ի է վերածուած ասորին՝ առ-
տինձն ձեկն մէջ.

7. Տ ձայնի յաւելում եղած է օրօղեմ կամ
կօրօղեմ՝ կաղին բառին մէջ:

8. Տ-ի տեղափոխութիւն կայ քիփուռ՝ փե-
տուր բառին մէջ:

Բ.

1. Առհասարակ անփոփոխ կը մնայ. օր.
մօրե՝ ելակ. մորի. մոր՝ մուր. կնորթ՝ կարագ.
կնորթու՝ կարկուտ և ին:

2. Խումը մը բառերու մէջ՝ մանաւանդ բա-
ղածայնէ առաջ, վերածուած է ու-ի. եղած օրի-
նակներն են՝ վրեկնը՝ ոսկր. պօռ՝ պորտ. սրեթ
կամ սրթ՝ սիւրտ. պոսակն՝ պարտական. անփոյ
կամ տ'րփիլ՝ արծիւ. առլ՝ արջ. առս՝ արտ. ընտն-

անեմ՝ արտատուք. զրգնքառ՝ ծառ. զարգար. վրեկ-
ցակ՝ որձակ. սքոյր. պոտց կամ պեց՝ բարձ. կյօր-
նուկ կամ կերքնուկ՝ գորտնուկ. քիփուռ՝ փետուր.
սորիս՝ տրեխ. խոխոյի՝ խոխոյի. խորեկ՝ խորել:

3. Բ ձայնը ջնջուած է կյմ'միւր՝ կարմիր.
շնորհակա՝ շնորհաւոր. ժոժ՝ շարժ. երկրաշարժ.
յեթիլ՝ արժեւ. խման կամ եթան՝ արժան. օխս՝
ի գուրտ. աննայա՝ անապարհ. պեցիւր. պեցուր.
պոց'ցր՝ բարձր. հիթ. հեփ. հիթի՝ երբ բառերուն
մէջ:

4. Ընդհակառակը ր աւելցած է երկրորդ
հրեշտակ. սրկակա՝ սարկաւազ. պորթան՝ պա-
տուհան. ըրքանսրակ՝ նապաստակ. մրե՝ մի՝ ձե-
րուն մէջ:

5. Բ-ի տեղափոխութիւն ունին պրեկո՝ պրդ-
տոր. քնուռն՝ թոնիր. քեթակ՝ գատարկ. հեկեակ՝
երանի. կնրպրե՝ կապերա. կնրմուք՝ կամուրջ.
դօրփե՝ հօրեղբայր բառերը:

6. Լ-ի վերածուած է սրկրեկիլ՝ սերկելիլ
բառին մէջ:

7. Բ և ռ խումբերը վերածուած են շ-ի
մեկնոջ՝ մատնաշուրթն և քոջ՝ թուրժ բառերուն
մէջ. առաջինը անցած է *մեկնաշուրթն ձեւէն. հմտ.
արդի բաղմամբի բարբառներու մասնաշուրթն կամ
մասնաշուրթն ձեւերը. և շ ձայնափոխութեան հա-
մար ալ հմտ. Պոլսոյ բարբառով ձաշնալ՝ ձանա-
շել. ձանշնալ. աւելի ընդարձակ տեղ-Քննութիւն
Ասլ. բարբ. էջ 20:

Թուրք՝ բառը ըստ օրինի պետի լինէր *բոս
կամ առ առաւելն *բօզ. բայց բոլոր բարբառնե-
րուն մէջ ալ դարձած է բուշ. ըստ այսմ ալ Ղա-
բարաղի ձեւը:

8. Վերը քանի մը տեղ (այսպէս էջ 50,
58, 65 և ին) յեշեկնք թէ հայ. «երեխայ» բառը
Ղարաբաղի բարբառին մէջ *րնիս. *խնիս հնա-
դոյն ձեւերէն անցնելով՝ կը դառնայ վերջապէս
խնիս: Այս մեկնութիւնը սխալ է: Իրարմէ բաժ-
նելու է րնիս և խնիս ձեւերը. րնիս ձեւը՝ իր միայն
ենթադրութեամբ գիտէինք. իրօք դոյութիւն ու-
նի և գործածական է Գորեխի բարբառին մէջ՝
երախայ նշանակութեամբ:

Խնիս իրօք հուզայ խնիս ձեւէ մը. բայց այս
խնիս ձեւը չէ՝ այն *խնիս ձեւը՝ որ ենթադրած
էինք միայն *րնիս և խնիս բառերը կապելու
համար. այլ թուրքերէն xaxa բառն է. «տիմար»
ապուշ. անմիտ՝ նշանակութեամբ: Այս թուրք
ձեւն են Պոլսոյ բարբառով խնիս և Վանի բար-
բառով խոխն բառերը «տիմար» նշանակութեամբ:
Ասկէ է ուրեմն նաև Ղարաբաղի խնիս ձեւը՝ որ
յետոյ ըստ նշանակութիւնը փոխած և ստացած
է «երեխայ» նշանակութիւնը. այս ալ մասամբ
րնիս բառին ձայնական նմանութեան և մասամբ

ալ «երեխայամետ» տխմար» և «երեխայ» իմաստներուն նմանութեան պատճառաւ: Թէ տխմար» նշանակութիւնը կրնար դիւրութեամբ «երեխայ» մանկիկ» իմաստին կապուել, հմտ. Տիգրանակերտի հայ բարբառով «խմար» «երեխայ» մանկիկ» նշանակութեամբ:

8.

1. Բառին սկիզբը և վերջը, բառի մէջ ալ ձայնաւորն քով անփոփոխ կը մնայ. օր. *gor's* ցուրտ. *gór'k* ցորեան. *gheg* ցեց. *fan'gha* հմ ևշն:

2. Բառի մէջ բաղաձայնէ առաջ գտնուած ց ձայնը ըստ օրինի պիտի վերածուէր ս-ի. հմտ. Ծ. 5, Ժ. 2, 2. 3, Զ. 5. բայց այս դէպքին համար իբր օրինակ կայ միայն լսնիկ՝ ընուլ, լցնել. միւս -ցնել վերջաւորող բայերը (անցողական) հընդուելով -ցընել, ց բաղաձայնի քով չէ՝ ուստի և մնացած են անփոփոխ. հրքցնիկ՝ հարցանել թէ և կը հնչուի երկավանկ հրքց-նիկ, այնպէս որ ց ձայնը բաղաձայնի քով կը գտնուի. բայց դարձեալ ենթակայ չէ եղած այս փոփոխութեան: Նմանապէս փօցի՝ փօցի թէ և բաղաձայնի քով ց ունի, բայց մնացած է անփոփոխ:

3. Վեցը վեց բառին մէջ ց ձայնը կրկնուած է. հմտ. *ver'k'k* մեծ:

4. «Եկեղեցի» բառը յապումամբ վերածուելով * եղի ձևի մը, 2. 4 և Դ. 2 օրէնքներուն համեմատ զարձած եղած է յիսիկ:

Փ.

1. Փ միշտ մնացած է անփոփոխ. օր. *ph'k* խուփ. *ph'k* խուփ. *ph'ph'or* փրփօր ևշն:

2. «Այսպիսի» ազգայն. այնպիսի՝ բառերուն մէջ՝ փ վերածուած է փ-ի և ստացած է ոնգականն և մը. այսպէս՝ *ph'p'p'p'* հղիւմի, *ph'p'p'p'* Սա-կայն լափ բառը առանձին՝ անփոփոխ մնացած է:

3. Փ տեղափոխութիւն է կրած քիփու՝ փե-տուր բառին մէջ:

Ք.

1. Ամէն գիրքով ալ առհասարակ կը մնայ անփոփոխ. օր. *ph'p'p'* քանի. *ph'p'p'* հմ. *ph'p'p'* կարաւ. *ph'p'p'* դղանչ. օն՝ յօնք ևշն:

2. Բառավերջի -իք, -ինք, -էնք մասնիկները կը վերածուին իյ, ինյ, կնյ, կնյն և ևերուն ու-րիշ խօսքով ք ձայնը կը փոփոխուի ի, ին, կն ձայններէն յետոյ. եղած օրինակներն են *ph'p'p'* թրիք. *ph'p'p'* հերիք. *ph'p'p'* երկինք. *ph'p'p'* ճղմադիւր. *ph'p'p'* կեռիք. *ph'p'p'* օրէնք. *ph'p'p'* հարսանիք. *ph'p'p'* խիյնք. *ph'p'p'* ինքն:

* Գրաւոր» բառը թէ և -իմ վերջաւորութիւնն

ունի, բայց Ղարաբաղի բարբառին մէջ *ph'p'p'* ֆոնետիկն ստացած ըլլալուն համար այս փոփոխութե-նէն ազատ մնացած է:

«Պատանք» բառը գործածական է թէ՛ պն-սանք և թէ՛ պնսնի ձևով. առաջինին մէջ փ-փոփոխութիւն չէ կրած ա-ի պատճառաւ, բայց երկրորդին մէջ իբր կն ձայնէն յետոյ՝ վերածուած է ի-ի:

«Նաւակատիք» և «լիք» բառերը անցնելով անշուշտ * *ph'p'p'* և * *ph'p'* ձևերէն՝ վերածուած են *ph'p'p'* և *ph'p'* լիք:

Եփ, ափ, ոնփ, ափ կամ և-է զատ ուրիշ բաղաձայնի յաջորդող փ-երը, նոյն իսկ և կամ ի ձայններէն ետք՝ կը մնան անփոփոխ. օր. *ph'p'* կշիւք. *ph'p'* երեք. *ph'p'* լիք, *ph'p'* լիք, *ph'p'* լիք, *ph'p'* լիք:

Գործիքի բարբառը չունենալով ի ձայնը՝ ըտլոր այս ձևերուն դէմ կը հանէ փ:

3. Գրաբարի խումբ մը անեղական բառե-րու, ինչպէս և ուրիշ եղականաւոր բառերու ձայնի փ-ս պահուած է Ղարաբաղի բարբառին մէջ. այսպէս պա՛, պահք, մա՛ ճեղք. վան՛ հմ. *ph'p'* րոնք՝ զարուն. *ph'p'* աշուն. օն՝ յօնք. մոփ՝ մօրուք. *ph'p'* աշխարհ. *ph'p'* չօրք. *ph'p'* սեմա. *ph'p'* շնորք. ևշն ևշն:

4. Դ. ի, ի, ի, ի, ի ձայններուն յաջորդող փ ձայնը կը վերածուի փ-ի. այսպէս են *ph'p'* ճեղք. *ph'p'* մեղք. մաշի՝ մէջք. *ph'p'* միւրք. *ph'p'* զը-ժողք. *ph'p'* աղաւթ. *ph'p'* կողք. *ph'p'* աղօթք. *ph'p'* քաջք. *ph'p'* աշք:

5. «Թանաք» բառը դարձած է *ph'p'* նակ:

Պ.

Այս ձայնը թէ և դրացի ազգերու ժ-ին ազ-գեցութեամբ մտած է նոր հայերէն բարբառնե-րէն շատերուն մէջ, բայց Ղարաբաղի բարբառին մէջ գոյութիւն չունի բնաւ: Ղարաբաղի բար-բառը այս դէպքին մէջ կը շարժի ճեղ աշն ձևով՝ ինչպէս հին հայերէնը. օտար լեզուներէ փոխա-նալ բառերու մէջ ժ կը գտնուի միշտ փ. այս-պէս՝ *ph'p'* դուշահութիւն, *ph'p'* օգուտ, *ph'p'* փշոնք՝ փամփուշտ ևւն ևւն ձևերը թրք. *ph'p'* ժաշ, *ph'p'* ժաշիկ, *ph'p'* հումանիտեթէն. նոյնպէս *ph'p'* աղաւ-նուն, *ph'p'* փաթիկ՝ գործարան, *ph'p'* կառք ևւն ևւն առւերէն *ph'p'*, *ph'p'*, *ph'p'* ձևերէն:

Հրաշխայ Յ. Աճառեան.

